

הנאה ממעשה שבת של חפירות שנעשו בשבת על ידי נכרים בפקודת השלטון

[נוגע לנסיעות ברכבת שנכרים חפרו בשבת את המנהרות שבה היא עוברת]

מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין

ליל שבת קדש פרשת נח תשע"ט

יש לברר האם מותר להשתמש וליהנות ממעשה שבת שנעשה על ידי נכרים בחפירות שנעשו לצורך נסיעות הרכבת. ושורש השאלה היא דכיון שמלאכות אלו נעשו בפרהסיא, ודינם שונה מכל דין מעשה שבת של נכרי שבמוצאי שבת מיד לאחר שיעבור שיעור זמן של "כדי שיעשו" מותר ליהנות ממעשיו, משא"כ בדבר שנעשה בפרהסיא שדינו חמור טפי וכדלהלן. ויש בזה כמה נידונים: [א]. הכרעת הדין במחלוקת הראשונים בדין מעשה שבת הנעשה על ידי נכרי בפרהסיא, האם הוא אסור לעולם או רק בשיעור כדי שיעשו, וההבדל בין מי שעבורו נעשית המלאכה לבין אחרים. [ב]. כאשר השלטון עורך מכרז לצורך בניה וחפירות, וישנה חברה שזכתה במכרז והיא מעסיקה עובדים נכרים, מי נחשב שעבורו נעשתה המלאכה ומי נחשבים האחרים. [ג]. איך משערים שיעור "בכדי שיעשו" כאשר המעשה האסור נעשה זמן זמנים טובא לפני שאפשר ליהנות מהתוצאה שלו. [ד]. ספק מעשה שבת – כאשר מסופקים האם נעשו עבודות בשבת, וכן אם מסופקים כמה שבתות עסקו במלאכה וכמה שעות בכל שבת. [ה]. כאשר מלאכת החפירה הסתיימה אלא שבגלל בדיקות וכדומה לא הפעילו את הרכבת, מאימתי מונים את שיעור כדי שיעשו. [ו]. האם פעולות שהשלטון עושה באיסור שלא כדת יש בכחם לאסור על ציבור שומרי התורה את השימוש בשטחים ציבוריים המיועדים לשימוש הכלל.

הנאה ממעשה שבת של נכרי

א. מבואר בגמ' ביצה דף כ"ד ע"ב שנכרי שעשה מלאכה עבור ישראל אסור ליהנות מאותה מלאכה בשבת וביום טוב, וכן אסור במוצאי שבת עד שיעבור שיעור זמן "בכדי שיעשו". והיינו שאסור ליהנות ממלאכת הנכרי שנעשתה עבור ישראל לא רק בשבת עצמה אלא גם במוצאי השבת, וזאת בשונה ממלאכה שנעשתה על ידי ישראל בשוגג שמותר ליהנות ממנה במוצאי שבת מיד.

מלאכה שעשה נכרי עבור ישראל בפרהסיא

ב. במשנה שבת דף קנא ע"א איתא נכרים שחפרו קבר בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית. ומבואר דאין די בזה בהמתנה בשיעור של כדי שיעשו אלא הדבר אסור לעולם.

ונחלקו הראשונים בטעם האיסור: הרמב"ם^א כתב שהטעם הוא משום שהמלאכה הזו נעשתה בפרהסיא, ובזה אסרו חכמים לעולם [והוסיף הרמב"ם שרק לאותו ישראל שנעשתה המלאכה עבורו הרי זה אסור עולמית אבל לאחרים מותר לאחר שימתינו שיעור כדי שיעשו^ב].

^א פ"ו משבת ה"ה.

^ב ועיי"ש שהוסיף שאע"פ שבדין נכרי שחפר קבר האיסור לעולם הוא רק לאותו ישראל שנעשה עבורו, היינו דוקא שם שהנכרי עשה

והר"ן^ג כתב שדין זה הוא תומרא שהחמירו רק לענין קבורת מת, שגנאי הוא למת להקבר בקבר שידוע לכל שנתחללה השבת בשבילו, אבל בשאר מלאכות שעשה נכרי עבור ישראל לא החמירו לאסור לעולם אף אם נעשו בפרהסיא. ולהלכה הביא המג"א^ד את דעת הרמב"ם והט"ז^ה הביא את דעת הר"ן, וכתב המשנ"ב^ו דכיון שישנם עוד כמה ראשונים העומדים בדעת הר"ן לכן אין להחמיר בשעת הצורך. והיינו שבשעת הצורך מותר ליהנות מאותה מלאכה מיד לאחר שיעור כדי שיעשו.

אמנם לכל הדעות נכון להחמיר שלא להשתמש עולמית במלאכה שעשה נכרי בפרהסיא עבור ישראל.

מעצמו בלי צווי ישראל, משא"כ באופן שהישראל שכר את הנכרי דבזה אסרו לעולם גם לאחרים. [והנה כאשר השלטון שוכר חברה שתעשה את החפירות והיא מעסיקה פועלים בשכר, חשיב שהמלאכה נעשתה לצורך הציבור כולו, ולא אמרינן שהמלאכה נעשתה לצורך השלטון והציבור נחשב אחרים, ופשוט].

^ג שבת דף סד: מדפי הרי"ף.

^ד סי' שכ"ה ס"ק ל"א.

^ה שם ס"ק י"ג.

^ו שם ס"ק ע"ג.

שיעור הזמן של "בכדי שיעשו"

ג. לאחר שנתבאר לעיל שבשעת הצורך סמכינן להקל על דעת הר"ן ודעימיה דשרי ליהנות לאחר שיעור כדי שיעשו, יש לברר מהו שיעור כדי שיעשו, דהנה משך זמן החפירות הוא הרבה שנים, ואם היו שבתות שבם נכרים חפרו, יש לעיין בנידון שלא נתפרש להדיא בדברי הפוסקים, האם מחשבים את מספר ימי השבת ומצרפים אותם לגמר המלאכה ואז מונים את שיעור בכדי שיעשו מאותה העת שבה הסתיימו החפירות, או דילמא כל שבת שחפרו ממתינים באותה שבת את שיעור הזמן, דלא מצינו שיעור כדי שיעשו אלא בדבר שהסתיימה פעולתו בשבת ואמרו להמתין למוצ"ש, אך לא מצינו שיאמר דין בכדי שיעשו שיתחיל החל מיום שלישי בשבוע, כיון שאז נסתיימה כל הפעולה. אף שלפי החשבון הפשוט צריכים לכאורה לחשב את שיעור בכדי שיעשו רק מאותה העת שאכן אפשר להתחיל ליהנות מאותה מלאכה בכללותה ואז למנות את השבתות האסורות, שהרי קודם לכן לא שייך לקנוס כיון שבלאו הכי א"א ליהנות מאותה מלאכה.

ולכן אם באנו לחשב את חשבון השבתות האסורות יש לנו לחשב אותן מיד בסמוך לסיום מלאכת החפירות. ואף שבאותה העת הרכבת עדיין לא החלה לפעול, מ"מ אין אנו מתחשבים בעת שהרכבת החלה את הפעילות הציבורית לכלל כולו, אלא מאותה העת שכבר היה שייך להתחיל להשתמש במנהרה החפורה, ואף לצורך הנחת מסילות הרכבת, שהרי לכאורה כבר מאותה העת מתחילה ההנאה מהחפירות, ופשוט שאין צורך להמתין לעת שבו קיבלה הרכבת רשות ורשיון להפעלתה.

ספק כמה שבתות נתחללו

ד. ובגוונא שיש לנו ספק כמה שבתות נתחללו בעבודות החפירות וכן כמה שעות בכל שבת ושבת, אף שהדבר ספק יש לנו למיזל לחומרא, כמבואר בדברי המשנ"ב סי' שכ"ה ס"ק ל"ג. [ואף שבמעשה שבת דישראל מקילנן בספקות, עיין בארחות שבת פרק כ"ה סל"ג ובהערה שם מה שהרחבנו בדבר].

פעולות שהשלטון עושה באיסור האם יש בהם

קנס דמעשה שבת

ה. והנה בכל הנידון הנ"ל מצטרפת סברא נוספת, והיא בין לדעת הרמב"ם המחמיר לעולם ובין לדעת הר"ן שמתיר לאחר כדי שיעשו, והוא דמה שמצינו שקנסו מעשה שבת היינו בגוונא שהמלאכה נעשתה עבור הישראל, וגזרו בזה חכמים שלא ליהנות מהמעשה, אבל בגוונא שהשלטון עושה על דעת עצמו שלא כדת לאו כל כמנייהו לאסור על הציבור את הקרקע המיועדת להם.

ועיין כעין זה בספר חוט שני שבת פרק כ"ב סעיף א' אות ט"ו שכתב גבי מלאכת ישראל במזיד שאסורה מדינא לעולם, וז"ל "צ"ע מהו ההיתר להשתמש בבנין שבנו אותו במזיד בשבת, וכן גשר שבנו אותו במזיד בשבת, ואפשר דאין אדם יכול לאסור את הקרקע המיועדת לשימוש הציבור".

העולה מכל הנ"ל

א. הכרעת המשנ"ב שבשעת הצורך אפשר לסמוך על הראשונים המתירים לאחר שיעבור שיעור כדי שיעשו.

ב. גם לדעת המקילין מ"מ "נכון להחמיר" שלא להשתמש לעולם.

ג. שיעור הזמן בכדי שיעשו משערים משעה שהיה אפשר להתחיל להשתמש בחפירות.

ד. יתכן שלא כל כמינה דהשלטון לעשות מעשים שלא כדת ולאסור את שטחי הציבור לשימושם לעולם.

ה. ובהצטרף כל הנ"ל נראה שאפשר להקל בשעת הצורך להשתמש ברכבת, וכל שהנסיעה ברכבת המהירה חוסכת שעות רבות של נסיעה ודאי חשיב שעת הצורך.